

Jonge makers in Europa

- over de identiteit van theatermakers in Europese context -

Onlang werd INSTED opgericht, International Network for Students in Theatre Directing. De eerste manifestatie van dit netwerk voor jonge Europese theatermakers vindt plaats tijdens het IT's Festival 2007. In onderstaand betoog zet Lucas De Man de gedachten achter de oprichting uiteen. Waarom men niet bang hoeft te zijn om in een Europees theater de identiteit te verliezen.

Lucas De Man

Wanneer het concept internationalisering van theater in een cultuurnota of artikel voorkomt - en vooral als het in combinatie is met 'jonge makers' of 'de nieuwe generatie regisseurs' - krijg ik zo'n gevoel dat ik ook heb als ik lees over de noodzaak van het herwaarderen van waarden en normen in de Nederlandse samenleving. Een gevoel van heel lang voor mij uit staren. Internationalisering is een leeg, hip begrip geworden binnen het theaterlandschap. Het staat al jaren als prioriteit op agenda's van allerlei raden, huizen en comités, maar op praktisch gebied zien we niet erg veel gebeuren¹. Het vraagt een hele hoop administratieve rompslomp om een internationaal project op te zetten en de initiatieven die er al zijn, hebben vaak veel moeite om makers en publiek te bereiken². Jammer, want op die manier blijft theater in Nederland en binnen Europa hopeloos achter en dreigt het de stilte huilend, in een hoekje dweilende, verlepte schoonmoeder van de podiumkunsten te worden.

De eenmaking van Europa is echter een gegeven waar we niet meer omheen kunnen. Er komen steeds meer overkoepelende fondsen, organisaties en wetgeving. Ook wat cultuur en kunst betreft streeft de Europese regering naar een grotere samenwerking en uitwisseling tussen de landen, onder meer door algemene richtlijnen op te stellen. De terughoudendheid van veel makers om buiten hun grenzen te kijken, praten en werken, is vaak gerelateerd aan een vrees voor verlies van identiteit door opgeslorpt te worden in een Europese eenheidsworst. Europa wordt dan gezien als een groot almachtig stadstheater waar er maar één soort theater gemaakt mag worden, Europees theater. Dit Europees Theater zou dan een duidelijk definieerbare theaterstijl hebben, met vaste regels en repertoire.

¹ Een mooie anekdote hierbij is de reactie van Barbara van Lindt van Festival Des Arts op de vraag van Erik de Vroedt naar de Buzz over het Nederlandse theater in het buitenland. Haar antwoord was: *Welke buzz? Er is bijna geen enkele Nederlandse maker (behalve Johan Simons en opkomend Lotte van den Berg) die internationaal momenteel enige rol speelt.* Ze verklaarde ook nog dat ze dat jammer vond omdat er nochtans veel interessant/vernieuwend theater gemaakt wordt in Nederland. Blijkbaar vindt de internationale theaterwereld niet de weg naar deze Nederlandse voorstellingen/makers.

² Zo bijvoorbeeld bestaat er ELIA, European League for Insitiutes of Arts met hoofdzetel in Amsterdam, waar ook de theaterschool Amsterdam lid van is, maar geen student aan die school die weet dat ELIA bestaat, laat staan hoe ze er een voordeel uit kunnen halen.

Professor sociologie Ton Bevers presenteerde tijdens het internationale congres in Felix Meritis "About A European Cultural Canon" (december 2006), de resultaten van zijn onderzoek naar Europese cultuur. Hij wilde weten of er sprake was van een culturele canon in Europa. In een aantal landen van Europa vroeg men deelnemers van allerlei achtergronden hun top tien componisten, schrijvers, makers en dergelijke samen te stellen. Hierna werd gekeken in welke mate deze lijsten gelijkenissen vertoonden tussen de landen en of er sprake was van dominante namen. Wat betreft het theater lag er de vraag of er in die mate sprake is van een canon dat men een Europees theater zou kunnen definiëren. En als dat zo zou zijn, wat de identiteit van dat theater dan is en wie of wat deze bepaalt? Nu heeft het team van Bevers het volgende als basis ontdekt.

Er is wel degelijk te spreken van een Europese canon, alleen wordt deze per kunstgebied anders gedefinieerd. In Europa geldt de basisregel dat de kleinere landen sneller de canon van de grotere landen overnemen dan omgekeerd. De grotere landen hebben culturele macht en invloed en bepalen op die manier de identiteit van de Europese canon. Nu echter geldt deze schijnbaar logische regel - groot heeft meer macht dan klein - niet op elk gebied van de kunst.

Bevers ontdekte dat voornamelijk voor de traditionele kunstvormen, met hun duidelijke kaders, vaste regels en tradities, geldt dat de canon van de grote landen ook die van de kleine landen is. Zo bijvoorbeeld is de top tien van meest invloedrijke Franse en Duitse componisten, ook de top tien van de andere aan het onderzoek deelnemende landen in Europa. Maar wat betreft kunst met minder vaste tradities en met veel vernieuwing en onderzoek, zoals visuele kunst en theater, voeren vooral de kleine landen de lijsten aan. Zo heeft Nederland bijvoorbeeld drie visuele kunstenaars in de Europese top tien. Grote landen halen hun macht uit verleden, traditie en grotere verhalen; kleine landen ontlenen hun kracht aan de flexibiliteit van hun kunstenaars. In het laatpostmoderne tijdperk waar grote verhalen nog slechts weinig zeggingskracht kennen, hebben flexibele, reizende kunstenaars veel meer invloed dan traditie en historie. De wendbare kunstenaar staat dicht bij de identiteit van de hedendaagse mens en samenleving, een identiteit die momenteel heel openlijk geconfronteerd wordt met haar identiteitsloosheid.

De identiteit van de mens behoort tot een van de meest hippe begrippen en vraagstukken uit de afgelopen zesduizend jaar en is net zoals het verschil tussen man en vrouw, heel erg aanwezig maar nooit be-grijpbaar. Het grootste verschil met de vorige duizenden jaren is dat de confrontatie met je eigen bestaan en de daarbij horende onoplosbaarheid, voor het eerst in bijna alle lagen van de bevolking aanwezig is. De hedendaagse westerse mens is een individu in een maatschappij met individuen. Hij kiest zijn eigen waarden, normen, kaders en definitie. Hij krijgt de vrijheid opgedrongen om op zoek te gaan naar zichzelf. Op zich is er niets mis met het zelf zoeken naar wie je bent en wat je hier komt doen, we kunnen niet anders, maar aangezien men nooit sluitende antwoorden op deze vragen vindt, heeft de mens nood aan enige dialoog met andere mensen. Een mens die geconfronteerd wordt met het feit dat hij mens is, zonder ooit ten volle te zullen beseffen wat dat mens zijn dan wel betekent, heeft nood aan het delen van dat gevoel met andere mensen.

De on-grijpbaarheid van identiteit, die mensen mens maakt, is echter een doorn in het oog van veel Nederlandse politici. De laatpostmoderne westerse samenleving bestaat uit onzekere en zoekende individuen, en de confrontatie met sterker omlijnde en ingekaderde culturen zoals bijvoorbeeld de Islam maakt sommige mensen bang. De media stimuleren deze angst enorm en de politiek probeert vervolgens krampachtig de Nederlandse identiteit te grijpen in een paar vaste feiten. Resultaat is dat er een test is om die feiten te toetsen waar meer dan de helft van de Nederlanders zelf voor zou zakken en dat het begrip identiteit hol geworden is.

Voor Europa dreigt ditzelfde gevaar van krampachtigheid en angst. Hoe meer Europa één wordt, hoe meer immers haar identiteit ter sprake komt. Europa is echter geen wereldmacht zoals Amerika of China met een duidelijk nationalistische, krampachtig opgedrongen identiteit maar het is net zoals haar kleine landen, flexibel, transportabel en niet dwingend. De dag dat Europa probeert al deze landen over eenzelfde culturele kam te scheren is het failliet een feit. Europa bestaat immers bij de gratie van heterogeniteit en on-grijpbaarheid. Je kan Europa niet 'doen in drie dagen'.

Professor Bevers stelt dat deze on-grijpbaarheid ook geldt voor een Europees theater. Dat komt niet voort uit de grote systemen van grote landen, maar uit zoekende, reizende, kunstenaars die vanuit hun losse traditie open staan voor het hier en nu van Europa. Zonder een waarheid te willen verkondigen treden ze in dialoog met wat en wie ze tegenkomen. Europa leeft via kunstenaars die zijn zoals Europa: flexibel, heterofoon, open en zoekend. Europees theater kent verschillende vormen van syntaxis, heeft geen duidelijke, traditionele, vastgeklonken canon of duidelijk omlijnde identiteit, maar is in voortdurende ontwikkeling. Een ontwikkeling die verscheidenheid als kenmerk draagt. Als Nederland mee wil doen met dit Europees theater dient het niet bang te zijn haar eigen identiteit steeds opnieuw in vraag te stellen, haar eigen jonge flexibele makers uit te zenden en buitenlandse makers aan te trekken. Op die manier blijft Nederland zoeken zowel binnen als buiten zichzelf. Nederland verschilt wat "identiteit" betreft immers niet veel van de hierboven beschreven Europese identiteit. Het is er even hard naar op zoek en het zal het even hard nooit vinden. Hoe graag sommige politici ook willen, we leven niet in een wereld waar mensen door het invullen van een vragenlijst een identiteit toebedeeld krijgen. Nederlander of Europeaan zijn is per definitie ondefinieerbaar, tenzij in tegenstrijdige, overlappende, steeds veranderbare al dan niet clichématige uitdrukkingen. Je identiteit komt pas het best tot uiting in confrontatie met andere culturen. Je weet nooit wie je bent, je merkt enkel wie je niet bent.

De mens die voortdurend zoekt naar wie hij is, is een van de basisthema's van de kunst. Kunst leeft immers bij de gratie van onzekerheid, openheid, zoeken. Het mooie aan theater is dat dit zoeken in het hier en nu openlijk voor een publiek gebeurt. Theater is immers bij uitstek de plek om de immer zoekende en onwetende mens *mens* te laten zijn, zowel op als voor het podium. Dit zoeken is universeel - het niet willen vinden van antwoorden en het erkennen van het zoeken is wat theater zo krachtig maakt. In die zin wil ik bijval geven aan Gerard Mortier, die in september 2006 in zijn toespraak ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van TM bepleitte dat theater de taak

heeft te blijven streven naar onttovering en utopie. De onttovering van alle uit angst opgebouwde maatschappelijke, politieke en individuele, onontwarbare webben, en de utopie van het mens-zijn in de meest universele en individuele zin van het woord: het weten dat we het niet weten en daar juist de kracht vandaan halen.

Onttovering en utopie zijn theatertaken die gelden voor zowel Nederland als Europa. Hoe meer de makers van de verschillende landen met elkaar in contact komen, hoe meer er gezamenlijk, elk op zijn eigen manier, gezocht kan worden naar theatrale en andere middelen om dit vorm te geven: het steeds weer herdefiniëren van wie en wat we zijn zonder ooit iets vast te kunnen leggen. Theater is grensoverschrijdend omdat het zelf geen grenzen heeft.

Het is vanuit deze wens elkaar te ontmoeten, om onszelf en het theater dat gemaakt wordt voortdurend te herdefiniëren, dat ik samen met Paul Knieriem (vierde jaar Regieopleiding, HKU Amsterdam), Rianne Van Hassel (vierde jaar productie, HKU Amsterdam) en Kimberly Major (master dramaturgie, Universiteit van Amsterdam) INSTED opgericht heb. INSTED, International Network for Students in Theatre Directing, is een netwerk dat regiestudenten en pas afgestudeerde regisseurs uit verschillende landen met elkaar in contact wil brengen. Het heeft momenteel leden in Duitsland, Zwitserland, Italië, Oostenrijk, Engeland en België. De bedoeling van dit pas opgerichte initiatief is om jonge regisseurs de gelegenheid te geven op een website elkaars scholen en werk te kunnen volgen, elkaars gegevens te kunnen doorspelen en via een forum en essays met elkaar van gedachten te kunnen wisselen. Aan de andere kant biedt INSTED de gelegenheid aan organisaties in Nederland die op zoek zijn naar jonge makers om via het netwerk met hen te communiceren.

Wij pretenderen niet het Europese theater te gaan vormgeven of te kunnen samenvatten. Wij willen echter wel jonge theatermakers/regisseurs over een paar landsgrenzen heen samenbrengen om het in een vroeg stadium van de artistieke ontwikkeling al te hebben over die zoektocht die theater heet, in de hoop deze zoektocht te intensiveren en voortdurend te herdefiniëren. Wij hebben zelf als student regie gemerkt nood te hebben aan een constante dialoog met zowel oudere, ervaren makers als leeftijdsgenoten om zo het innerlijke gesprek over het wat en waarom van regie en theater zo rijk en stromend mogelijk te houden. Door in dialoog te gaan met mensen van dezelfde generatie, die hetzelfde onderzoek, theater, aangaan maar vanuit een andere cultuur kijken en denken, krijgen wij enerzijds inzicht in onze eigen manier van werken en denken en kunnen we anderzijds nieuwe elementen, structuren en accenten opnemen. Om deze dialoog vorm te geven schrijven wij op de website om de zoveel tijd een essayvraag uit. De essays kunnen dan door de leden en genodigden op de site gepost worden en de theatertijdschriften uit de deelnemende landen krijgen vervolgens de mogelijkheid deze te publiceren.

INSTED is echter niet louter een virtuele ontmoetingsplaats, wij streven ook zoveel mogelijk naar een reëel contact. Zo bezoeken wij persoonlijk de scholen en afgestudeerden die lid zijn of willen worden en proberen wij ook de leden zelf elkaar te laten ontmoeten. Zo zal bijvoorbeeld INSTED tijdens Internationaal Theaterschool Festival (ITs) dit jaar met vijftien buitenlandse

jonge makers en studenten en alle geïnteresseerde Nederlandse regiestudenten een kleine conferentie houden. De deelnemers zullen samen voorstellingen van het ITs en Holland Festival bijwonen, eten met medewerkers van productiehuizen en meer ervaren makers, en onderling gesprekken voeren over regie/theatermaken nu en later in Europa. Een aantal theaterwetenschappers en dramaturgiestudenten documenteert de gesprekken.

INSTED is een netwerk van mensen en geen gesloten, op zichzelf teruggetrokken instantie. Wij stellen ons netwerk open voor elke vorm van kwalitatieve samenwerking met bestaande structuren. Op die manier hopen wij dat er op termijn ook concrete, grensoverschrijdende projecten en samenwerkingen opgezet worden tussen onze leden. Op die manier dragen wij bij aan het streven naar onttovering en utopie. Wij geloven immers heel erg dat samenwerken en in dialoog treden van makers, zowel binnen het Nederlandse theaterlandschap als binnen dat van Europa, de identiteit van zowel theater als mens de ruimte kunnen geven ongrijpbaar en zoekend te blijven.

Lucas De Man studeert aan de Regieopleiding in Amsterdam.